

การสำรวจกล้วยไม้ป่าในป่าชุมชน จังหวัดมหาสารคาม

A Survey of Wild Orchids in Community Forest, Maha Sarakham Province

วรชาติ โตแก้ว^{1*} ณภาพัช ไชยน้ำอ้อม² และ วีรณุช วอนแก่น้อย³
Worachat Tokaew^{1*} Napapach Chainumaom² and Weeranuch Wonkaanoi³

Received: 7 มี.ค. 2564
Revised: 12 พ.ค. 2564
Accepted: 22 พ.ค. 2564

บทคัดย่อ

สำรวจกล้วยไม้ป่าในป่าโคกข้าว ป่าโคกหินลาด และป่าหนองคู-ป่านาตุน โดยวิธีกำหนดเส้นทาง (line transect) 5 แนวสำรวจ แต่ละแนวสำรวจมีระยะทาง 1 กิโลเมตร ดำเนินการศึกษาในระหว่าง พ.ศ. 2557 – พ.ศ. 2560 พบกล้วยไม้ดิน จำนวน 5 สกุล 8 ชนิด ได้แก่ *Eulophia andamanensis* Rchb.f. (หมูกิ่ง) *E. macrobulbon* (C.S.P. Parish & Rchb.f.) Hook.f. (ว่านอึ่ง) *Geodorum siamense* Rolfe ex Downie (ว่านจูงนาง) *Habenaria dentata* (Sw.) Schilr. (นางอ้วนน้อย) *H. lucida* Wall. ex Lindl. (คูลู) *H. rostrata* Wall. ex Lindl. (อ้วนแก้มซ่า) *Liparis sutepensis* Rolfe ex Downie (เอื้องมรกต) และ *Vanilla aphylla* Blume (เถาจูเขียว)

คำสำคัญ : กล้วยไม้ดิน, วงศ์กล้วยไม้, ป่าชุมชน

Abstract

A survey of wild orchids in Khok Kao forest, Khok Hin Lad forest and Nong Khu - Nadune forest, Maha Sarakham province was carried out between 2014 and 2017. Five of 1 kilometer line transect were applied. Five genera and eight species of *Eulophia andamanensis* Rchb.f., *E. macrobulbon* (C.S.P. Parish & Rchb.f.) Hook.f., *Geodorum siamense* Rolfe ex Downie, *Habenaria dentata* (Sw.) Schilr., *H. lucida* Wall. ex Lindl., *H. rostrata* Wall. ex Lindl., *Liparis sutepensis* Rolfe ex Downie and *Vanilla aphylla* Blume were enumerated.

Keywords : terrestrial orchid, Orchidaceae, community forest

บทนำ

กล้วยไม้เป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยว ถูกจัดอยู่ในวงศ์ Orchidaceae เป็นพืชที่มีจำนวนสมาชิกมากที่สุดวงศ์หนึ่งโดยทั่วโลก พบประมาณ 500 สกุล 19,000 ชนิด (Stewart and Griffiths, 1995) และในประเทศไทยพบ 177 สกุล 1,133 ชนิด (Thaitong, 1999) และมีจำนวน 173 ชนิด ที่ถูกจัดเป็นกลุ่มพืชถิ่นเดียว (endemic) เช่น สิงโตอาจารย์เต็ม (*Bulbophyllum smitinandii* Seidenf. & Thorut.) และสิงโตสุชะกุล (*B. sukhakulii* Seidenf.) เป็นต้น พืชหายาก (rare) เช่น เอื้องกุหลาบโคราช (*Aerides houlettiana* Rchb.f.) และเอื้องเข็มม่วง (*Ascocentrum ampullaceum* (Roxb.) Schltr.) เป็นต้น พืชมีแนวโน้มใกล้สูญพันธุ์ (endangered) เช่น เอื้องเข็มชมพู (*Ascocentrum semiteretifolium* Seidenf.) และสิงโตสุชะกุล (*B. sukhakulii*) เป็นต้น และพืชใกล้สูญพันธุ์ของประเทศไทย (vulnerable) เช่น เอื้องกุหลาบพวงชมพู (*Aerides krabiense*

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

³อาจารย์ สาขาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม 44000

¹Assistant professor, Department of Biology, Faculty of Science and Technology, Rajabhat MahaSarakhm University, MahaSarakhm

²Assistant professor, Department of Biology, Faculty of Science and Technology, Rajabhat MahaSarakhm University, MahaSarakhm

³Lecturer, Department of Biology, Faculty of Science and Technology, Rajabhat MahaSarakhm University, MahaSarakhm

*Corresponding Author E-mail: tokaew9@gmail.com

Seidenf.) และสิงโตอาจารย์เต็ม (*B. smitinandii*) เป็นต้น (Pooma et al., 2005) กล้วยไม้ป่าจึงมีจำนวนชนิดมาก สามารถกระจายพันธุ์ได้ในทุกระบบนิเวศ ทั้งป่าผลัดใบและป่าไม่ผลัดใบ (สลิล สิริสัจธรรม, 2549) และมีรายงานพบกล้วยไม้ชนิดใหม่ในประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง กล้วยไม้เป็นพืชที่มีกลิ่นฉุนรสขมอาหารหรือล่าลูกกล้วย ดอกมี 6 กลีบและมีหนึ่งกลีบที่มีขนาดใหญ่กว่ากลีบอื่นเรียกว่ากลีบปาก (lip) เกสรเพศผู้และเกสรเพศเมียเชื่อมรวมเป็นเส้าเกสร และเรณูอยู่รวมเป็นก้อนเรียกว่ากลุ่มเรณู (pollinia) กล้วยไม้เป็นที่นิยมในการปลูกเลี้ยงเพื่อความสวยงามจึงมีผู้ลักลอบนำออกจากป่าเพื่อการค้าขาย เช่น กล้วยไม้สกุลกุหลาบ (*Aerides*) สกุลเข็ม (*Ascocentrum*) สกุลสิงโต (*Bulbophyllum*) สกุลหวาย (*Dendrobium*) และสกุลพ้ามุย (*Vanda*) เป็นต้น กล้วยไม้ป่าทุกชนิดจะได้รับการคุ้มครองตามสนธิสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศ เรื่องชนิดพันธุ์สัตว์ป่าและพืชป่าที่กำลังสูญพันธุ์ (Conservation on International Trade in Endangered Species of Fauna and Flora: CITES) ตามบัญชีแนบท้ายที่ 1 และบัญชีแนบท้ายที่ 2 (สลิล สิริสัจธรรม, 2549) ปัจจุบันจำนวนประชากรกล้วยไม้ป่าในประเทศไทยประสบปัญหาการลดลงอย่างรวดเร็วเนื่องจากการลักลอบเข้าไปในป่าและการบุกรุกป่าเพื่อใช้ประโยชน์พื้นที่ในด้านต่างๆ พื้นที่ป่าซึ่งเป็นแหล่งอาศัยของกล้วยไม้ป่าจึงลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะพื้นที่ป่าซึ่งอยู่ติดกับพื้นที่ชุมชน ทำให้แหล่งอาศัยของกล้วยไม้ลดลงและหลายชนิดมีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์

ป่าชุมชนเป็นพื้นที่ป่านอกพื้นที่อนุรักษ์ของรัฐที่มีการจัดการโดยประชาชนหรือได้รับอนุญาตให้จัดการร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผน การจัดการ และการคุ้มครองดูแล เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม และเกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ป่าชุมชนช่วยป้องกันภัยตามธรรมชาติ ใช้ประกอบพิธีกรรมตามประเพณีและเป็นแหล่งทรัพยากรของชุมชน เช่น แหล่งอาหารตามธรรมชาติ สมุนไพร และไม้ฟืน เป็นต้น (สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้, 2557) จังหวัดมหาสารคามมีป่าชุมชนผืนใหญ่ (เขตป่าสงวนแห่งชาติ) 10 แห่ง ได้แก่ ป่ากุตรัง ป่าโคกขามป้อม ป่าโคกขาว ป่าโคกผักกูด-ป่าโป่งแดง ป่าโคกไร่ ป่าโคกสำโรง-ป่าปอพาน ป่าโคกหินลาด ป่าดงเค็ง-ป่าหนองหญ้าปล้อง ป่าดินแดง-ป่าวังกุง และป่าหนองคู-ป่านาคุณ ป่าแต่ละแห่งมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรัง มีพื้นที่ 143.61 ตารางกิโลเมตร 17 ตารางกิโลเมตร 11.85 ตารางกิโลเมตร 30.06 ตารางกิโลเมตร 10.5 ตารางกิโลเมตร 1.38 ตารางกิโลเมตร 6 ตารางกิโลเมตร 17.5 ตารางกิโลเมตร 122 ตารางกิโลเมตร และ 47 ตารางกิโลเมตร ตามลำดับ และมีป่าชุมชนขนาดเล็กอีกหลายแห่ง มีการจัดตั้งป่าชุมชนเพื่อให้ชุมชนที่อยู่ใกล้พื้นที่ป่าใช้ประโยชน์ร่วมกันได้และมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าของตนเอง จำนวน 317 ป่าชุมชน (The Information and Communication Technology Center, Royal Forest Department, 2019)

การศึกษาความหลากหลายของพืชวงศ์กล้วยไม้ในประเทศไทยพบว่ามีการศึกษาในพื้นที่ป่าที่เป็นพื้นที่อนุรักษ์ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์และมีนิเวศวิทยาหลายแบบ ทำให้พบพืชวงศ์กล้วยไม้จำนวนมากและมีหลายชนิดที่ถูกจัดเป็นพืชหายาก พืชที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ และพืชถิ่นเดียวของประเทศไทย ดังที่มีรายงานในอุทยานแห่งชาติภูเรือ (วรชาติ โตแก้ว และคณะ, 2551) อุทยานแห่งชาติน้ำหนาว (วรชาติ โตแก้ว และประนอม จันทรโณทัย, 2552) อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง (อ้อพร เผือกคล้าย และคณะ, 2554) และอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน (นพรัตน์ ทูลมาลัย และคณะ, 2556) เป็นต้น สำหรับการศึกษาในพื้นที่นอกป่าอนุรักษ์มีรายงานการศึกษาในพื้นที่ป่าชุมชนใน 7 หมู่บ้านของจังหวัดเชียงรายซึ่งพบกล้วยไม้ป่า 1-15 ชนิดในป่าชุมชนแต่ละแห่ง และพบพืชถิ่นเดียวของประเทศไทย 1 ชนิด (วรชาติ โตแก้ว, 2556) และมีรายงานการศึกษาในป่าชุมชนหมู่บ้านมณีพฤกษ์ จังหวัดน่าน ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยภูคา ซึ่งรายงานพบกล้วยไม้ทั้งหมด 63 ชนิด (อนุพันธ์ กงบังเกิด และคณะ, 2550) แสดงถึงความหลากหลายทางชีวภาพของกล้วยไม้ในป่าชุมชนที่มีน้อยกว่าในพื้นที่อนุรักษ์ ซึ่งอาจเป็นผลจากการใช้ประโยชน์จากป่าโดยชุมชนและขาดการศึกษาความหลากหลายของกล้วยไม้ในพื้นที่ป่าชุมชนในประเทศไทย ทำให้ชนิดของกล้วยไม้นอกพื้นที่อนุรักษ์ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว

การศึกษาความหลากหลายของพืชพบว่าป่าชุมชนในจังหวัดมหาสารคามเป็นป่าเต็งรังมีรายงานพบพืชมากกว่าหนึ่งร้อยชนิดและการใช้ประโยชน์จากพืชในป่าชุมชนตามภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงขาดข้อมูลความหลากหลายของพืชทั้งหมดที่พบในพื้นที่และมีรายงานพบกล้วยไม้ป่าในพื้นที่เพียง 2 ชนิด ได้แก่ ว่านจุงนาง (*Geodorum siamense* Rolfe ex Downie) และว่านอึ้ง (*Eulophia macrobulbon* (C.S.P. Parish & Rchb.f.) Hook.f.) (วรชาติ โตแก้ว และคณะ, 2555; 2556), (วรชาติ โตแก้ว, 2558) และไม่พบรายงานการศึกษาความหลากหลายของพืชวงศ์กล้วยไม้ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าชุมชนในจังหวัดมหาสารคาม การสำรวจกล้วยไม้ป่าเชิงพื้นที่โดยเฉพาะในป่าชุมชนจึงยังมีน้อยมาก ดังนั้นการศึกษาความหลากหลายของกล้วยไม้ซึ่งเป็นพืชที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์จึงมีความสำคัญต่อการนำข้อมูลไปใช้จัดการป่าชุมชนและการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชต่อไป

วัตถุประสงค์

สำรวจชนิดและประชากรของพืชวงศ์กล้วยไม้ที่พบในป่าตามธรรมชาติ ได้แก่ กล้วยไม้ดิน กล้วยไม้อิงอาศัย กล้วยไม้อิงอาศัยบนหิน และกล้วยไม้กินซาก ในพื้นที่ป่าของจังหวัดมหาสารคาม 3 แห่ง ได้แก่ ป่าโคกข้าว ป่าโคกหินลาด และป่าหนองคู-ปานาดูน เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการศึกษาความหลากหลาย การกระจายพันธุ์ และการอนุรักษ์พืชวงศ์กล้วยไม้ต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

สำรวจกล้วยไม้ป่าในพื้นที่ป่าชุมชนในจังหวัดมหาสารคาม 3 แห่ง ได้แก่ ป่าโคกข้าว ป่าโคกหินลาด และป่าหนองคู-ปานาดูน โดยวิธีกำหนดเส้นทาง (line transect method) 5 แนวสำรวจ แต่ละแนวสำรวจมีระยะทาง 1 กิโลเมตร ดำเนินการศึกษาในระหว่างเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2557 – เมษายน พ.ศ. 2560 บันทึกลักษณะสัณฐานวิทยา นิเวศวิทยา ถ่ายภาพ และระบุชื่อวิทยาศาสตร์กล้วยไม้ที่สำรวจพบโดยใช้รูปพรรณระบุชนิดกล้วยไม้ในประเทศไทย (Seidenfaden, 1976-1978, 1986 & 1988; Pedersen et al., 2011) การใช้ชื่อพื้นเมืองอ้างอิงตาม Orchid of Thailand (Thaitong O, 1999) และในการศึกษาครั้งนี้จำแนกสถานภาพกล้วยไม้ในพื้นที่สำรวจเป็น 3 ระดับ ได้แก่ หายาก (พบเพียงครั้งเดียวและพบเพียง 1-3 ต้นหรือ 1 กอ) พบน้อย (พบ 2-3 ครั้ง หรือพบครั้งเดียวแต่มีมากกว่า 10 ต้น) และพบทั่วไป (พบมากกว่า 5 ครั้ง)

ผลและวิจารณ์ผลการวิจัย

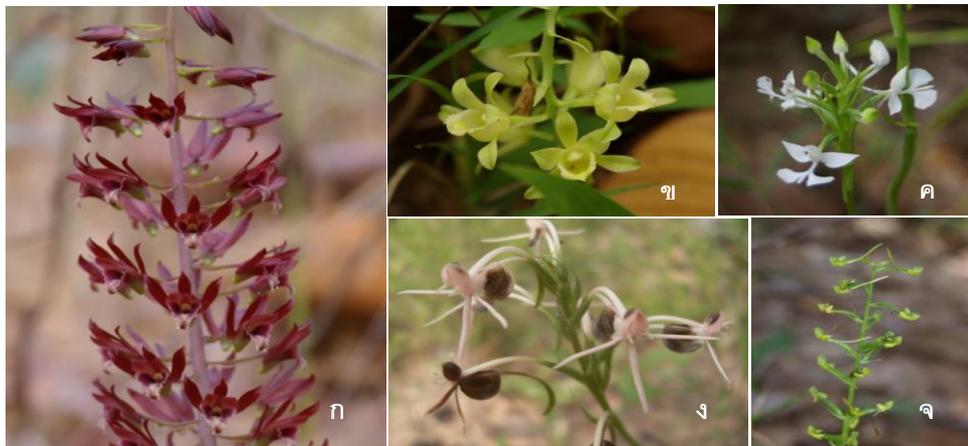
จากการสำรวจกล้วยไม้ป่าในป่าชุมชนจังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ป่าโคกข้าว ป่าโคกหินลาด และป่าหนองคู-ปานาดูน โดยวิธีกำหนดเส้นทาง พบกล้วยไม้ป่าทั้งหมด 8 ชนิด ใน 5 สกุล คือ สกุล *Eulophia* ได้แก่ หมวกลิ้ง (*E. andamanensis* Rchb.f.) และว่านอึ้ง (*E. macrobulbon* (C.S.P. Parish & Rchb.f.) Hook.f.) (ภาพประกอบที่ 1ก) สกุล *Geodorum* ได้แก่ ว่านจุงนาง (*G. siamense* Rolfe ex Downie) (ภาพประกอบที่ 1ข) สกุล *Habenaria* ได้แก่ นางอ้วนน้อย (*H. dentata*) (ภาพประกอบที่ 1ค) อ้วนแก้มขี้ (*H. rostrata* Wall. ex Lindl.) (ภาพประกอบที่ 1ง) และคูลู (*H. lucida* Wall. ex Lindl.) (ภาพประกอบที่ 1จ) สกุล *Liparis* ได้แก่ เอื้องมรกต (*L. sutepensis* Rolfe ex Downie) สกุล *Vanilla* ได้แก่ เถาญเขียว (*V. aphylla* Blume) และทุกชนิดเป็นกล้วยไม้ดิน ในแต่ละป่าที่สำรวจพบชนิดของกล้วยไม้ป่าดังนี้ ในป่าโคกข้าวพบจำนวน 3 ชนิด ได้แก่ นางอ้วนน้อย (*H. dentata*) เถาญเขียว (*V. aphylla*) และเอื้องมรกต (*L. sutepensis*) โดยพบในป่าดิบแล้งตามแนวลำห้วยในป่าเต็งรัง สำหรับในป่าเต็งรังไม่พบกล้วยไม้ป่าในเส้นทางสำรวจ สำหรับป่าโคกหินลาดเป็นป่าเต็งรัง พบ 2 ชนิด ได้แก่ ว่านจุงนาง (*G. siamense*) และว่านอึ้ง (*E. macrobulbon*) และป่าหนองคู-ปานาดูน พบ 6 ชนิด ได้แก่ คูลู (*H. lucida*) นางอ้วนน้อย (*H. dentata*) ว่านอึ้ง (*E. macrobulbon*) และอ้วนแก้มขี้ (*H. rostrata*) พบในบริเวณป่าเต็งรัง หมวกลิ้ง (*E. andamanensis*) พบในป่าเบญจพรรณกิ่งเต็งรัง และว่านจุงนาง (*G. siamense*) พบทั้งในป่าเบญจพรรณกิ่งเต็งรังและป่าเต็งรัง (ตารางที่ 1) ว่านจุงนาง (*G. siamense*) และว่านอึ้ง (*E. macrobulbon*) มีชื่อพื้นเมืองที่ถูกเรียกโดยหมอยาในพื้นที่ว่าว่านแมงมุมเหมือนกัน ชื่อว่านแมงมุมถูกเรียกตามลักษณะของลำต้นใต้ดินที่มีรูปร่างกลมและมีรากแตกแขนงออกด้านข้างคล้ายตัว และขาของแมงมุม และนำมาใช้เป็นยารักษาอาการถูกพิษจากแมลงกัดต่อย

การสำรวจพืชในวงศ์กล้วยไม้ที่พบในพื้นที่ป่าจังหวัดมหาสารคามมีความหลากชนิดน้อย โดยพบเพียง 8 ชนิด โดยกล้วยไม้ที่สำรวจพบทั้งหมดเป็นกล้วยไม้ดิน สกุลที่พบมากที่สุดคือสกุลนางอ้วน (*Habenaria*) ไม่พบกล้วยไม้กินซาก กล้วยไม้อิงอาศัย และกล้วยไม้อิงอาศัยบนหิน อาจมีสาเหตุมาจากการที่พื้นที่ป่าเป็นป่าชุมชนที่เคยถูกบุกรุกและเป็นป่ารุ่น 2 ในปัจจุบัน สภาพนิเวศวิทยาส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรังที่มีความแห้งแล้ง และเกิดไฟป่าได้ง่าย กล้วยไม้ที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้จึงเป็นกลุ่มที่มีลำต้นสะสมอาหารใต้ดินซึ่งสามารถพักตัวได้ในช่วงฤดูแล้ง ป่าโคกข้าวมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรังและมีบางบริเวณที่พรรณไม้ไม่ผลัดใบเป็นแนวบริเวณแคบ ๆ (ป่าดิบแล้ง) ทำให้มีความชื้นสูงกว่าพื้นที่ป่าบริเวณอื่น ๆ

ตารางที่ 1 ความหลากหลายชนิดของกล้วยไม้ป่าในป่าชุมชน จังหวัดมหาสารคาม

ชื่อพื้นเมือง	ชื่อวิทยาศาสตร์	นิเวศวิทยา	สถานภาพ
ป่าโคกข้าว			
1. เถาภูเขา	<i>Vanilla aphylla</i> Blume	ป่าดิบแล้ง*	หายาก
2. นางอ้วนน้อย	<i>Habenaria dentata</i> (Sw.) Schilr.	ป่าดิบแล้ง*	หายาก
3. เอื้องมรกต	<i>Liparis sutepensis</i> Rolfe ex Downie	ป่าดิบแล้ง*	พบน้อย
ป่าหนองคู-ป่านาตุน			
1. คูลู	<i>H. lucida</i> Wall. ex Lindl.	ป่าเต็งรัง	หายาก
2. นางอ้วนน้อย	<i>H. dentata</i> (Sw.) Schilr	ป่าเต็งรัง	หายาก
3. ว่านอึ่ง	<i>Eulophia macrobulbon</i> (C.S.P. Parish & Rchb.f.) Hook.f.	ป่าเต็งรัง	พบน้อย
4. ว่านจุงนาง	<i>Geodorum siamense</i> Rolfe ex Downie	ป่าเต็งรัง และ ป่าเบญจพรรณ	พบทั่วไป
5. หมูกิ่ง	<i>E. andamanensis</i> Rchb.f.	ป่าเบญจพรรณ	หายาก
6. อ้วนแก้มซ่า	<i>H. rostrata</i> Wall. ex Lindl.	ป่าเต็งรัง	หายาก
ป่าโคกหินลาด			
1. ว่านจุงนาง	<i>Geodorum siamense</i> Rolfe ex Downie	ป่าเต็งรัง	พบน้อย
2. ว่านอึ่ง	<i>E. macrobulbon</i> (C.S.P. Parish & Rchb.f.) Hook.f.	ป่าเต็งรัง	หายาก

หมายเหตุ *ป่าดิบแล้งขนาดเล็กในป่าเต็งรัง

ภาพประกอบที่ 1 กล้วยไม้ป่าบางชนิดในจังหวัดมหาสารคาม : ก. *Eulophia macrobulbon* (ว่านอึ่ง); ข. *Geodorum siamense* (ว่านจุงนาง); ค. *Habenaria dentata* (นางอ้วนน้อย); ง. *H. rostrata* (อ้วนแก้มซ่า); จ. *H. lucida* (คูลู)

ว่านจุงนางเป็นกล้วยไม้ป่าที่พบบ่อยที่สุดและมีการกระจายพันธุ์กว้าง โดยพบในป่าโคกหินลาดและป่าหนองคู-ป่านาตุน แต่ไม่พบในป่าโคกข้าวในการสำรวจครั้งนี้ (ตารางที่ 1) อาจเป็นเพราะการกำหนดเส้นทางสำรวจหรือจุดสำรวจอาจไม่ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด ซึ่งหากมีการสำรวจเพิ่มเติมอาจพบว่าว่านจุงนางและกล้วยไม้ชนิดอื่นในป่าโคกข้าวเพราะพื้นที่ส่วนใหญ่มีนิเวศวิทยาเป็นป่าเต็งรังเช่นเดียวกับป่าแห่งอื่น ซึ่งสอดคล้องกับรายงานก่อนหน้านี้ที่พบว่าว่านจุงนางในป่าชุมชนโนนชาด (วรชาติ โตแก้ว และคณะ, 2555) ป่าชุมชนบ้านโพหนอง (วรชาติ โตแก้ว และคณะ, 2556) และป่าชุมชนตำบลดงยาง (วรชาติ โตแก้ว, 2558) (ตารางที่ 2) ของจังหวัดมหาสารคาม สำหรับป่าชุมชนแห่งอื่นไม่พบรายงานชนิดของกล้วยไม้ในพื้นที่ เนื่องจากการศึกษาความหลากหลายของพรรณไม้ในป่าชุมชนส่วนใหญ่เป็นการศึกษาพรรณไม้ต้นหรือศึกษาการใช้ประโยชน์จากป่าตามภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งอาจไม่ครอบคลุมพืชทั้งหมด และการศึกษาเป็นการสุ่มตัวอย่างด้วยวิธีวางแปลงเป็นตัวแทนป่า

จึงเป็นการสำรวจในพื้นที่ส่วนเดียวจากทั้งหมด นอกจากนี้กล้วยไม้ดินยังมีช่วงพักตัวประกอบกับจำนวนประชากรที่น้อยทำให้มีโอกาสสำรวจพบกล้วยไม้ได้น้อยหรือไม่พบเลย สำหรับป่าชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียงมีรายงานพบว่านจุงนาง (*Geodorum sp.*) ในป่าชุมชนเทศบาลตำบลเมืองใหม่โคกกรวด จังหวัดนครราชสีมา (เทียมหทัย ชูพันธ์, 2559) และพบว่านอิ่ง (*E. macrobulbon*) ว่านจุงนาง (*G. siamense*) และเขาแกะ (*Rhynchostylis coelestis* (Rchb.f.) ex Veitch.) ในป่าชุมชนบ้านหินสาว จังหวัดขอนแก่น (วรชาติ โตแก้ว และนวพรช ทวีปท, 2561) ด้วยเช่นกัน การสำรวจชนิดของกล้วยไม้ครั้งนี้พบว่าหลายชนิดมีประชากรน้อย เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์จากพื้นที่ แต่จากรายงานการกระจายพันธุ์ในประเทศไทย (Pooma et al., 2005; Thaitong, 1999) พบว่าเป็นกล้วยไม้ดินที่มีการกระจายพันธุ์กว้างและพบได้ทั่วไปและไม่ได้ถูกจัดอยู่ในกลุ่มพืชเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ในประเทศไทย จากการศึกษาครั้งนี้แสดงให้เห็นถึงความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์จากพื้นที่ของพืช ซึ่งจะเป็ประโยชน์ในการศึกษาการจัดการป่าไม้และการอนุรักษ์ทรัพยากรพืชอย่างยั่งยืนต่อไป

ตารางที่ 2 การกระจายพันธุ์ของกล้วยไม้ป่าในจังหวัดมหาสารคามเปรียบเทียบกับการศึกษาที่ผ่านมา

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง	ลักษณะวิสัย	การกระจายพันธุ์					
			ป่าโคกขาว	ป่าหนองคู-ป่ากุด	ป่าโคกหินลาด	ป่าชุมชนบ้านโนนทอง ¹	ป่าชุมชนตำบลดงยาง ²	ป่าชุมชนโนนชาด ³
1. <i>E. andamanensis</i>	หมูกิ่ง	กล้วยไม้ดิน	x	✓	x	x	x	x
2. <i>E. macrobulbon</i>	ว่านอิ่ง	กล้วยไม้ดิน	x	✓	✓	x	x	✓
3. <i>G. siamense</i>	ว่านจุงนาง	กล้วยไม้ดิน	x	✓	✓	✓	✓	✓
4. <i>H. dentata</i>	นางอ้วนน้อย	กล้วยไม้ดิน	✓	✓	x	x	x	x
5. <i>H. lucida</i>	คูลู	กล้วยไม้ดิน	x	✓	x	x	x	x
6. <i>H. rostrata</i>	อ้วนแก้มซ้ำ	กล้วยไม้ดิน	x	✓	x	x	x	x
7. <i>L. sutepensis</i>	เอื้องมรกต	กล้วยไม้ดิน	✓	x	x	x	x	x
8. <i>V. aphylla</i>	เถาญเขียว	กล้วยไม้ดิน	✓	x	x	x	x	x

หมายเหตุ: ✓ = พบ ; x = ไม่พบ;

1 = วรชาติ โตแก้ว และคณะ (2556); 2 = วรชาติ โตแก้ว (2558); 3 = วรชาติ โตแก้ว และคณะ (2555)

เอกสารอ้างอิง

- เทียมหทัย ชูพันธ์. (2559). ความหลากหลายของพรรณพืชในป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ เทศบาลตำบลเมืองใหม่โคกกรวด อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา. วารสารพฤกษศาสตร์ไทย, 8(2): 201-218.
- นพรัตน์ทูลมาลย์ สมราน สุดดี และ สราวุธ สังขแก้ว. (2556). ความหลากหลายของพืชวงศ์กล้วยไม้ในเขตอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี. วารสารพฤกษศาสตร์ไทย, 5(1): 35-51.
- วรชาติ โตแก้ว. (2558). การสำรวจความหลากหลายชนิดของพืชในพื้นที่ป่าชุมชนตำบลดงยาง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม. ใน: รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติ พะเยาวิจัย ครั้งที่ 4. 29-30 มกราคม 2558. หอประชุมพญาเงาเมืองมหาวิทยาลัยพะเยา: มหาวิทยาลัยพะเยา. หน้า 131-141.
- วรชาติ โตแก้ว. (2556). ความหลากหลายชนิดของกล้วยไม้พื้นเมืองในป่าชุมชน 7 หมู่บ้านของจังหวัดเชียงราย. รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติและระดับนานาชาติ การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืน ประจำปี 2556 ครั้งที่ 3. 9-10 พฤษภาคม 2556. ณ เซ็นทารา โฮเต็ล แอนด์ คอนเวนชันเซ็นเตอร์ จังหวัดขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น. หน้า 684-687.

- วรชาติ โตแก้ว และนพพรช ทวีปท. (2561). ความหลากหลายชนิดของพืชมีท่อลำเลียงในป่าชุมชนบ้านหินฮาว อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น. วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 37(2): 202-217.
- วรชาติ โตแก้ว ปิยะ โมคมูล ถวิล แสนตรง วีรณัฐ วอนแก่นน้อย และกรรณิการ์ ทองดอนเปรียง. (2556). ความหลากหลายชนิดของพรรณไม้ เห็ด และการใช้ประโยชน์ป่าชุมชนบ้านโพนทอง จังหวัดมหาสารคาม. วารสารพฤกษศาสตร์ไทย, 5(2): 83-98.
- วรชาติ โตแก้ว ประพนอม จันทร์โณทัย และ อัจฉรา ธรรมถาวร. (2551). การสำรวจเบื้องต้นของพืชวงศ์กล้วยไม้ในอุทยานแห่งชาติภูเรือ จังหวัดเลย. วิทยาศาสตร์ มข., 36(3): 197-205.
- วรชาติ โตแก้ว และประพนอม จันทร์โณทัย. (2552). ความหลากหลายของพืชวงศ์กล้วยไม้ในอุทยานแห่งชาติน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. วารสารพฤกษศาสตร์ไทย, 1(1): 49-59.
- วรชาติ โตแก้ว วีรณัฐ วอนแก่นน้อย และณภวิชัย ไชยน้ำอ้อม. (2555). ความหลากหลายและการใช้ประโยชน์จากพืชในป่าชุมชนดอนชาติ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. รายงานการประชุมวิชาการการศึกษาศาสตร์วิจัย ครั้งที่ 4. 12-13 มีนาคม 2555. คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาวิทยาลักษณ์เรศวร. หน้า 271-275.
- ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร กรมป่าไม้. (2563). ข้อมูลสารสนเทศป่าไม้. สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2564, จาก URL: http://forestinfo.forest.go.th/National_Forest.aspx.
- สลิล สิทธิสังธรรม. (2549). กล้วยไม้ป่าเมืองไทย พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บ้านและสวน.
- สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้. (2557). ป่าชุมชน รูปแบบการบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้.
- อนุพันธ์ กบบังเกิด สานิตย ศรีเจริญ และธนากร วงษ์ศา. (2550). ความหลากหลายของกล้วยไม้บริเวณป่าชุมชนหมู่บ้านมณีพฤกษ์ ตำบลงอบ อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน. NU Science Journal, 4(2): 177-187.
- อ้อพร เผือกกล้วย ฉัตรชัย เงินแสงสรวย และสมราน สุดดี. (2554). ความหลากหลายของกล้วยไม้ในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง. วารสารพฤกษศาสตร์ไทย, 3(2): 147-161.
- Pedersen, HÆ., Kurzweil, H., Suddee S. and Cribb, P.J. (2011). Orchidaceae In: Flora of Thailand, Vol.12, part 1, T. Santisuk and K. Larsen (Eds.), pp. 1-302, Bangkok, Thailand: The Forest Herbarium, Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation.
- Pooma, R., Suddee, S., Chamchumroon, V., Koonkhunthod, N., Phattarahirankanok, K., Sirimongkol S. and Poopath, M. (2005). A preliminary checklist of threatened plants in Thailand. Thailand: The Agricultural Cooperate Federation of Thailand, Ltd.
- Seidenfaden, G. (1976). Orchid genera in Thailand 4 Liparis A.C. Rich. Dansk Botanisk Arkiv 31(1): 1-105.
- Seidenfaden, G. (1977). Orchid genera in Thailand 5 Orchidoideae. Dansk Botanisk Arkiv 31(2): 1-149.
- Seidenfaden, G. (1978). Orchid genera in Thailand 6 Neottioideae.. Dansk Botanisk Arkiv 32(2): 1-195.
- Seidenfaden, G. (1986). Orchid genera in Thailand 13, Thirty-three epidendroid genera. Opera Botanica 89.
- Seidenfaden, G. (1988). Orchid genera in Thailand 14, Fifty-nine vandoid genera. Opera Botanica 95.
- Stewart, J. and Griffiths, M. (1995). Manual of orchids. U.S.A.: Timber Press.
- Thaitong, O. (1999). Orchid of Thailand. Thailand: Integrated Promotion Technology Co., Ltd.